

«خانواده صالح» از نگاه قرآن و حدیث

حسن کرمی^۱

سید خلیل‌الله روحانی^۲

چکیده

خانواده، مهم‌ترین رکن نهاد جامعه و اثرگذارترین، نهاد تربیتی در جوامع اسلامی، به شمار می‌آید، به گونه‌ای که می‌تواند منشأ تحول فردی و اجتماعی و رشد ارزش‌های انسانی در میان اعضای آن باشد و مهم‌ترین کانونی است که فرد برای بار نخست، ابتدا در آن رشد و پرورش می‌یابد و در تربیت نسل آینده اثر مستقیم خواهد داشت، قرآن کریم و روایات برای داشتن خانواده صالح ویژگی‌های ممتاز و نمونه‌های بسیار آموزنده از پدران و مادران نمونه را به ما معرفی کرده است؛ والدین گرامی و زوجین در اداره این نهاد مهم، باید به این ویژگی‌ها و نمونه‌ها بیشتر توجه کنند و از دستورات و سبک زندگی و تربیتی خود و همه اعضای خانواده، بهره‌گیرند تا بتوانند با عبور از مسیر درست، به سمت تکامل، سعادت و تقرب الهی دست یابند. در این پژوهش از روش تحقیق توصیفی، تحلیلی و از نوع کتابخانه‌ای است که منبع اصلی آن قرآن کریم و احادیث بوده و به شاخصه‌های رفتاری مشترک بین زوجین، پرداخته شده است.

کلید واژه‌ها: خانواده، خانواده صالح، ویژگی‌های رفتاری، قرآن، زوجین.

۱. مدیر گروه روانشناسی تربیتی جامعه المصطفی ص العالمیه خراسان/

Hasan_Karami@miu.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث جامعه المصطفی ص العالمیه خراسان/

s.khalil.rohani@gmail.com

مقدمه

از منظر آیات و روایات خانواده محبوب‌ترین بنای اجتماعی کوچک است که ابتداء با ازدواج و خواندن عقد مرد و زن تشکیل می‌شود، دو نفر که بناست در تکامل معنوی و رشد مادی یکدیگر مشارکت کنند و به تعبیر قرآن کریم، هر یک بسان لباس کمبود و الودگی دیگری را حفظ کند و در صورت نقصان، در اوج محبت و مودت آن را جبران نمایند.

قرآن کریم به یکی از مهم‌ترین مباحث خانواده، ویژگی‌های رفتاری در خانواده را با واژگانی زیبا چنین بیان می‌فرماید: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» (روم: ۲۱) از نشانه‌های خداست آن که آفرید برای شما همسرانی از جنس خودتان تا بدی‌شان آرام گیرید و میان شما دوستی و مهربانی نهاد. هر آینه در این کار برای مردمی که بیندیشند نشانه‌ها و عبرت‌هاست، اما به راستی چرا در بین اکثر خانواده‌ها چنین آرامشی احساس نمی‌شود؟! ما در این مقاله، در پی جواب این سؤال و بیان ویژگی‌های رفتاری زوجین در خانواده هستیم، از این رو ابتدا به بررسی چند کلمه مهم و کلیدی، پیرامون این مسئله می‌پردازیم و سپس به توضیح خانواده صالح و مواردی که رعایت آنها در زندگی مشترک، مورد نیاز است و موجب موفقیت و سعادت بیشتر افراد خانواده می‌گردد می‌پردازیم و در انتها به بیان اینکه ازدواج و تشکیل خانواده به سبک خانواده صالح، موجب آرامش روحی و روانی انسان می‌شود خواهیم پرداخت.

۱. مفهوم خانواده

خانواده در لغت به معانی مختلف ذکر شده است از جمله: خاندان، دودمان، خیل خانه، تبار و دودمان. (دهخدا، ۱۳۷۷: واژه خانواده)

خانواده در یک دید کلی خانواده این‌گونه تعریف می‌شود: خانواده نهادی است که بر پایه‌ی ازدواج مرد و زن، شکل می‌گیرد و با تولید مثل، توسعه می‌یابد، بر اساس آن جامعه بشریت تکامل می‌یابد که برای تأسیس و تحکیم آن اسلام و قرآن دستوراتی دارد تا این نهاد در معرض فروپاشی قرار نگیرد.

برای خانواده تعاریف گوناگونی ارائه شده است که عموماً به همان تعریف فوق بر می‌گردد، مثلاً تعریف دیگری که گفته شده این است: «انواده متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، هم‌خونی یا پذیرش فرزند با یکدیگر به عنوان زن، مادر، پدر، شوهر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابل هستند؛ فرهنگ مشترک پدید می‌آورند و در واحد خاص زندگی می‌کنند». (قنادان، ۱۳۷۵: ۱۴۸) یا گفته شده: «خانواده گروهی از افراد است که از طریق خون، ازدواج یا فرزندخواندگی به هم پیوند خورده‌اند و کارکرد اجتماعی اصلی آن‌ها تولید مثل است (ساروخانی، ۱۳۸۰: ۱۳۵)

سازمان ملل متحد در سال ۱۹۹۴ که آمار جمعیت کشورها را مشخص می‌کرد، خانواده را چنین تعریف نموده است:

خانواده یا خانوار به گروه دو یا چند نفره ای اطلاق می‌شود که با هم زندگی می‌کنند؛ درآمد مشترک برای غذا و دیگر ضروریات زندگی دارند و از طریق خون، فرزندخواندگی یا ازدواج، با هم نسبت دارند. در یک خانواده ممکن است یک یا چند خانواده زندگی کنند، تمام خانوارها، هم خانواده نیستند. (جناریان، ۱۳۷۵: ۱۹)

از میان این تعاریف و ده‌ها تعاریف دیگر که برای خانواده گفته شده یک مفهوم مشترک می‌توان به دست که تمام تعاریف بر گشتش به آن باشد و آن این است که بگوییم: خانواده پیوند عمیق و پایدار جسمی و روحی چند نفر برای زیستن در فضای واحد است. یعنی بدون تحقق این پیوند، خانواده معنایی ندارد؛ قوام و پایداری این بنا به میزان پیوند اعضای آن بستگی دارد. بنابراین، برای پیشرفت و

کارایی یک خانواده خوب، لازم است به تحکیم پیوند و روابط اعضای خانواده توجه شود.

۲. مفهوم زوجین

تشبیه «زوج» می‌باشد و از نظر لغت زوج به معنی جفت در مقابل فرد، عبارت از دو چیز همراه و قرین است چه مماثل باشند مانند دو چشم و دو گوش و چه متضاد باشند مانند شب و روز. در مواردی معنای زوج در مقابل فرد به شرط داشتن قرین به کار رفته است که براین اساس به هر یک از زن و شوهر زوج و به هر دوی آنها زوجین اطلاق می‌شود. (مصطفی و دیگران، ۱۳۷۵: ۴۰۵)

یکی از ویژگی‌های رفتاری خانواده صالح، نحوه روابط بین زوجین است؛ زوجین در خانواده صالح، باید ویژگی‌های رفتاری مطلوب که مطابق تعالیم اسلامی است را داشته باشند که برخی از آنها به‌طور مشترک بین زوجین تعریف شده است و برخی به‌طور خاص بر عهده هر یک از آنها می‌باشد که در این پژوهش به مواردی از ویژگی‌های رفتاری مشترک بین زوجین، به اختصار پرداخته می‌شود.

۳. خانواده صالح

خانواده صالح خانواده‌ای است که اعضای آن از خطرپذیری در حد معقول هراسی ندارند، نشاط، سرزندگی، محبت و علاقه در بین اعضای خانواده زیاد است، تعارضات بین اعضای خانواده کهنه و عمیق و برخوردها شدید و غضب‌آلود نیست، دخالت غیرمنطقی افراد خانواده در کارهای یکدیگر بسیار کم است، افراد خانواده برای هم احترام قائل هستند، می‌توانند با آسودگی خاطر مسائل زندگی خود را حل و فصل کنند، آزادانه با هم درد دل کنند. درنهایت خانواده صالح، خانواده را گویند که ویژگی‌های یک انسان صالح را با توجه به آیات و روایات و از دیدگاه علوم روان شناسی تربیتی، دارای شخصیت سالم باشند.

۴. سبک زندگی خانواده صالح

خانواده صالح در زندگی دارای سبک و شیوه‌ای خاص و متمایز از دیگران است. زن و شوهر در چنین خانواده‌ای، برگرفته از سبک و روش مبانی اسلامی است و به پیامبر اکرم ﷺ و امامان معصوم علیهم‌السلام اقتدا می‌کنند. ساده و به دور از تجملات است و از اسراف و ریخت‌وپاش‌های غیرضروری اجتناب می‌کنند و بر اساس تقوا و عمل صالح است، یعنی برای به دست آوردن چیزی در جهت رفاه و آسایش خود و خانواده‌اش از مال حرام شدیداً پرهیز می‌کنند و حساب سال خمسی دارند و مقداری از مال و اموال خود را به مستمندان و نیازمندان می‌دهند، به‌طورکلی دنیا و زندگی مادی دنیوی و سایر متعلقات او را اسیر خود نمی‌کند و سبک زندگی آنها در جهت تأمین سعادت دنیا و آخرت است، نگرش خانواده صالح نسبت به دنیا، طبق فرموده امام علی علیه‌السلام در نهج البلاغه فرمودند: «لِنَعْمَ دَارٌ مَنْ لَمْ يَرْضَ بِهَا دَاراً وَ مَحَلٌّ مَنْ لَمْ يَوْطِنْهَا.» (نهج البلاغه، خطبه ۲۲۳) دنیا چه سرای نیکویی است برای کسی که آن را خانه همیشگی خویش نداند و چه جایگاه خوبی است برای کسی که آن را وطن خود قرار ندهد.

۴.۱. اقتدا به پیامبر اکرم ﷺ

رسول خدا ﷺ در خانواده‌شان، با همسر و فرزند با محبت رفتار می‌نمود؛ یعنی اساس رفتارشان محبت بود و توصیه می‌فرمودند: «خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ وَ أَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي»؛ «بهترین شما کسی است که با خانواده‌اش بهترین باشد و من بهترین شمایم نسبت به خانواده‌ام.» (پاینده، ۱۳۸۲: ۴۷۲)

یکی از نکاتی که از این حدیث استفاده می‌شود این است که اگر کسی می‌خواهد آن حضرت را به عنوان الگو و اسوه انتخاب کند و به ایشان اقتدا نماید باید به خانواده‌اش اهمیت داده و با آنان به خوبی رفتار نماید و در غیر این صورت فرد

نمی‌تواند بگوید و یا ادعا کند که من در زندگی به پیامبر گرامی اسلام ﷺ و امامان معصوم علیهم‌السلام اقتدا کردم.

۲.۴. رعایت احترام متقابل

مهم‌ترین ویژگی رفتاری که نشان دهنده حسن روابط بین زوجین می‌شود، رعایت احترام متقابل است که این ویژگی رفتاری مشترک است بین زوجین. در خانواده صالح زوجین به شخصیت یکدیگر احترام می‌گذارند، زوجه در خانواده صالح می‌داند که در همه حالات باید به همسرش احترام بگذارد و خود را مطیع وی قرار دهد و بدون رضایت همسرش کاری انجام ندهد و طبق روایات از معصومین علیهم‌السلام یک زن با ایمان می‌داند که پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در خصوص رعایت احترام شوهر و اطاعت پذیری، آن قدر سفارش کردند که زن‌ها سؤال کردند، آیا در برابر شوهرمان باید سجده کنیم؟ (نوری، ۱۴۰۸: ۱۴/۲۳۷)

مرد مؤمن هم در خانواده صالح به وظایف خویش آگاه است و می‌داند که حفظ کرامت انسانی و رعایت احترام همسرش بسیار مورد اهمیت است و می‌داند که همسرش به‌عنوان کنیز و برده برای او نیست که هر کاری را بدون معطلی و درنگ انجام دهد طبق آداب و دستورات دینی و اسلامی حق شستن لباس‌های او را هم ندارد اگر کارهای خانه را انجام می‌دهد از جهت لطف و احسان اوست و برای رفاه حال و آسایش همسرش و فرزندانش نهایت سعی و تلاش می‌کند. در باب رعایت احترام زوجه همین قدر بس که نباید اسم او را ناقص بگوید حتی اگر در ظاهر ناراحت باشد، زیرا عدم رضایت قلبی و باطنی وی آثار و عواقب بدی را خواهد داشت. بنابراین زوجین در هر صورت مخصوصاً در حضور اعضای خانواده و یا دیگران موظف هستند که احترام یکدیگر را حفظ کنند.

۳.۴. خوش اخلاق بودن

دومین ویژگی رفتاری در خانواده صالح که بین زوجین مشترک است، خوش اخلاق بودن است. زوجین، در خلوت و جلوت با گفتار و ادبیات کلامی متین و زیبا با یکدیگر صحبت می کنند و همواره با لب خندان و متبسم و گشاده رویی همدیگر را ملاقات کنند و در تحت هیچ شرایطی با کنایه و یا زخم زبان و با تندى اجتناب می کنند، اما گاهی در بعضی از خانواده ها یکی از زوجین این ویژگی رفتاری خوب را دارند، یا مرد خوش اخلاق است و یا همسرش، در این گونه موارد روایات و تعالیم اسلامی، دعوت به صبر و بردباری نموده است برای هر یک به طور اختصار روایتی را ذکر می کنیم.

اگر در خانواده ای مرد خوش اخلاق باشد و زن بداخلاق و مرد در برابر بداخلاقی همسرش صبر می کند، روایتی از حضرت علی علیه السلام نقل شده است، فرمودند: «أَلَا وَمَنْ صَبَرَ عَلَى خُلُقِ امْرَأَةٍ سَيَمَثَلُ الْخُلُقِ وَاحْتَسَبَ فِي ذَلِكَ الْأَجْرَ ، أَعْطَاهُ اللَّهُ ثَوَابَ الشَّاكِرِينَ»؛ آگاه باشید که هر کس بر اخلاق زن بداخلاق، شکیبایی ورزد و مزد این کار را از خدا بخواهد، خداوند، ثواب سپاس گزاران را به او عطا می کند. (ری شهری، ۱۳۹۰: ۴۷۴) و این چه پاداش بزرگی است که خداوند به مرد مؤمن صبور می دهد و در مقابل اگر زنی هم که بر بداخلاقی شوهرش صبر می کند پاداشی همچون حضرت آسیه علیها السلام به او داده می شود. «مَنْ صَبَرَتْ عَلَى سُوءِ خُلُقِ زَوْجِهَا أَعْطَاهَا مِثْلَ (ثَوَابِ) آسِيَةَ بِنْتِ مُزَاجِمٍ». (ری شهری، ۱۳۸۶: ۱۰۲/۵)

با توجه به اهمیت این ویژگی رفتاری مهم، زوجین برای انتخاب همسر از همان ابتدای شروع زندگی مشترک، دقت می کند که شریک زندگی او دارای این صفات حسنه باشد. در روایتی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله زن زیبا اما در خانواده ای که ویژگی های خانواده صالح را ندارد، به گیاه سبزی که در مزبله روییده است تشبیه فرمودند. به همین دلیل یکی از مهم ترین معیارها برای انتخاب همسر دارا بودن ویژگی های

خانواده صالح است از جمله، اصالت خانوادگی، ایمان و تدین و اخلاق خوب. (کلینی، ۱۳۷۹: ۵/۳۳۲)

در خانواده صالح زوجین به‌خوبی می‌دانند که هر یک نسبت به هم حقوقی دارند موظف هستند که حقوق یکدیگر را رعایت کنند و از دیدگاه متون اسلامی رعایت آن را یک امر مقدس دینی می‌دانند، به‌طوری‌که در حکم جهاد در راه خداست برای هر یک از زوجین که وظیفه و تکلیف خودشان را به‌درستی انجام دهند. به‌عنوان نمونه حقوق زوجه و فرزندان در خانواده که بر عهده زوج یا پدر می‌باشد، پرداخت نفقه آن‌هاست و کسب درآمد از راه حلال می‌باشد. امام صادق علیه السلام فرمودند: «الکاذ علی عیاله کالمجاهد فی سبیل الله»؛ کسی که به زحمت و ریاضت، تحصیل معاش کند از برای خود و عیال خود، برابر ثواب کسی است که جهاد کند در راه خدا. (گیلانی، ۱۳۸۹: ۱/۹۷)

قال علی بن موسی الرضا علیه السلام: «ینبغی للرجل ان یوسع عیاله، لئلا یتمنوا موته». (نراقی، بی‌تا: ۱۴۱/۲)

در روایتی امام سجاد علیه السلام فرمودند: اینکه با چند درهم به بازار بروم تا با آن‌ها برای خانواده‌ام که هوس مقداری گوشت کرده‌اند، گوشت بخرم نزد من، محبوب‌تر از آن است که بنده‌ای را آزاد کنم. (کلینی، ۱۴۰۱: ۴/۱۲)

در مقابل حقوق زوج و فرزندان در خانواده که بر عهده زوجه می‌باشد در روایتی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «جهادُ المراه حُسنُ التَّبَعْلُ»؛ یعنی، جهاد زن، نیکو شوهرداری کردن است. (حرانی، ۱۴۰۴: ۶۰)

با توجه به این روایت از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله ویژگی‌های رفتاری را در مورد زوجه در خانواده صالح بیان فرمودند، حسن التبعل است، یعنی خوب شوهرداری کردن است و آنچه وظیفه و تکلیف یک خانم در خانواده هست باید به نحو احسن انجام دهد و این خدمات و حسن رفتار او در حکم مجاهدین در راه خداست.

۴.۴. مدارا کردن

یکی دیگر از ویژگی‌های رفتاری زن و شوهر در خانواده صالح که مشترک است بین زوجین، مدارا کردن با یکدیگر است. زن و مرد مؤمن متقابلاً اهل مدارا هستند، همان طوری که در جامه با مردم مدارا و سازش می‌کنند، به طریق اولی در محیط مقدس خانواده، زوجین نسبت به یکدیگر اهل مدارا و سازش باشند.

در روایتی از امیرالمؤمنین حضرت علی علیه السلام آمده است: «وَاعْلَمَ أَنَّ رَأْسَ الْعَقْلِ بَعْدَ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ عِزُّهُ وَجَلُّ مُدَارَاةِ النَّاسِ». (میانجی، ۱۴۲۶: ۲/ ۲۰۸) حضرت علی علیه السلام به فرزندش محمد حنفیه فرمودند، بدان که بعد از ایمان به خدا، مدارا کردن با مردم حیاتی‌ترین جزء عقل است.

۴.۵. همکاری متقابل

یکی دیگر از ویژگی‌های رفتاری خانواده صالح که مشترک است بین زوجین کمک و همکاری در انجام کارهای منزل است، درست است که کارهای بیرون از خانه وظیفه مرد است و کارهای داخل خانه مانند، آشپزی، نظافت، وظیفه خانم خانه، ولی در یک خانواده صالح بر اساس آموزه‌های دینی، زوجین سعی می‌کنند با کمک و همکاری یکدیگر کارها و امور زندگی را انجام دهند، به عنوان نمونه مرد وقتی وارد منزل می‌شود تمام مشکلات و گرفتاری‌های کاری و شخصی خودش با خود به محیط خانواده همراه نمی‌کند و در کارهایی که خانم خانه انجام می‌دهد به او کمک می‌کند.

مثلاً شستن ظرف‌ها و یا جارو کردن خانه و مانند آن، چنانچه در سیره اهل بیت علیهم السلام نیز وجود دارد.

در همین خصوص، روایتی از پیامبر اکرم ﷺ خطاب به امام علی علیه السلام آمده است: یا علی! به خانواده خود خدمت نمی‌کند، مگر انسان راست‌گو یا شهید یا مردی که خداوند خیر دنیا و آخرت را برای او بخواهد. (سبزواری، ۱۴۱۴: ۲۷۶)

زوجه هم علاوه بر انجام کارهای خانه می‌تواند همکاری متقابل داشته باشد با همسرش به‌عنوان نمونه اگر همسرش وقتی وارد منزل می‌شود و قصد مطالعه دارد باید شرایط مناسب را برای وی فراهم کند و یا اگر همسرش کارگر بوده و بعد از تعطیل شدن کار به منزل آمده شرایط استراحت و آرامش را برای وی تامین نماید.

۴.۶. مودت و رحمت

یکی از ویژگی‌های رفتاری خانواده صالح که موجب تمایز گردیده است با خانواده در غرب همین ویژگی مهم است که خانواده به‌عنوان یک کانون مودت و رحمت است. به تعبیر برخی از سخنوران در حوزه خانواده، می‌گوید، عشق روح خانواده است یا اینکه خانواده به‌راستی خانه عشق و آشیان عشق است. برای اثبات مدعای خویش استمداد گرفته‌اند از این آیه شریفه قرآن کریم که خداوند متعال می‌فرماید: «هو الذی خلقکم من نفس واحدة و جعل منها زوجها لیسکن الیها» (اعراف: ۱۸۹) و معتقدند که یکی از اصول و مبنای روابط اجتماع درون خانواده، دوستی، تفاهم و همکاری متقابل است که با نیروی عشق به‌هم پیوسته و آمیخته شده است؛ و نفس واحده در آیه شریفه، گویای این حقیقت است که نهاد خانواده ظرف رویش روح و جان، هر یک از اعضای خانواده می‌شود، رستگاری و بالندگی زوجین تا رسیدن به اوج بالندگی (کمال انسانی) است؛ یعنی، نه مرد به‌تنهایی کامل است و می‌تواند به کمال برسد، نه زن. مگر با همگرایی و در کنار یکدیگر بودن است که در معیت یکدیگر می‌توانند راه کمال و سعادت و آرامش را در نهاد مقدس خانواده فراهم نمایند. (شریف، ۱۳۸۶: ۱۶۵)

بنابراین اگر در محیط یک خانواده این حس محبت و همکاری و دوستی و تفاهم متقابل وجود داشته باشد این ویژگی رفتاری خانواده می‌تواند در تربیت فرزندان مؤثر باشد و این آثار مثبت در جامعه هم نمایان خواهد شد.

۴.۷. نیکی به والدین

یکی از مهم‌ترین شاخصه‌های رفتاری خانواده صالح، موضوع نیکی و اطاعت از والدین است که در آیات و روایات به اهمیت و جایگاه والای آن اشاره شده است. نیکی و احسان در حق والدین به‌عنوان یک عامل مهمی در استحکام نظام خانواده و موفقیت در نیازهای مادی و معنوی محسوب شده است و در مقابل عدم احسان و نیکی و رضایت از والدین مانند عاق والدین، سبب سست شدن بنیان نظام خانواده و ظلمات و تباهی در دنیا و آخرت خواهد شد.

خداوند می‌فرماید: «وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا» (اسراء: ۲۳) پروردگارت مقرر داشت که جز او را نپرستید و به پدر و مادر خود نیکی کنید. اگر یکی از آن دو یا هر دو نزد تو به پیری رسیدند، به آنان «اف» مگو و آنان را از خود مران و با آنان سنجیده و بزرگوارانه سخن بگو. (در این آیه شریفه اهمیت و جایگاه والدین به صراحت بیان شده است، زیرا خداوند متعال اطاعت از آنها را در ردیف اطاعت از خودش ذکر فرموده است.

بنابر این موضوع نیکی و احسان به والدین در بین اعضای خانواده صالح اهمیت و جایگاه والایی دارد و فرزندان به‌خوبی از این امر مهم آگاه هستند و تا آخرین زمان حیات و حتی بعد از حیات والدین، باز هم خود را موظف می‌دانند که در حق آنها نیکی کنند و هرگز آنها را در سنین پیری و ناتوانی به خانه سالمندان هدایت نمی‌کنند.

۴.۸. تربیت و حقوق فرزند

از ویژگی‌های مهم رفتاری مشترک بین زوجین در خانواده صالح، تربیت فرزند است، داشتن فرزند صالح، یکی از نعمت‌های بزرگ الهی در زندگی است و کسانی که از نعمت چنین فرزند محروم‌اند، از نظر روحی-روانی احساس عاطفی خوبی ندارند، هرچند که همسری دارند و دوستان و آشنایان و فامیل زیادی داشته باشند ولی هرگز جای خالی فرزند را در محیط خانه پر نخواهند کرد؛ اما نگرش و نوع رفتار خانواده صالح در مورد داشتن فرزند و نیز تربیت صحیح آن‌ها برگرفته از متون اسلامی است و به جایگاه و ارزش آن واقف هستند. در متون و منابع روایی آمده است که فرزند صالح و یا صالحه برای والدین گلی است از گل‌های بهشت. پیامبر اکرم ﷺ فرمودند: «إِنَّ الْوَلَدَ الصَّالِحَ رِيحَانَةٌ مِنْ رِيَّاحِينَ» (کلینی، ۱۴۰۱: ۳/۶)

در روایتی دیگر از پیامبر اکرم ﷺ نقل شده است: «إِذَا مَاتَ الرَّجُلُ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثَةٍ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ وَعِلْمٍ يَنْتَفَعُ بِهِ وَوَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ» (دیلمی، ۱۳۷۷: ۱/۳۴) فرزند صالحی که بعد از رحلت والدین در حق آنها دعا می‌کند، به عنوان صدقه جاریه می‌باشد. صدقه برای آن هنگامی که پرونده اعمال انسان بسته می‌شود و جز باقیات و صالحات چیزی آن پرونده را باز نگه نمی‌دارد و همچنان پرونده اعمال پدر و مادری که از دنیا رفته، جاری و ساری هست چون از آنها فرزندی صالحی باقی است که با اعمال نیک و عبادت و بندگی خداوند متعال، پاداش و ثوابی هدیه داده می‌شود برای والدین مرحوم فرزند، به همین جهت والدین برای داشتن فرزند صالح و تربیت او همواره تمام سعی و تلاش خود را به نحو احسن انجام می‌دهد و آنها را با تعالیم و آموزه‌های دینی و اسلامی آشنا می‌کند.

روی النبی ﷺ: «إِنَّهُ نَظَرَ إِلَى بَعْضِ الْأَطْفَالِ فَقَالَ: وَيْلٌ لَوْلَادِ آخِرِ الزَّمَانِ مِنْ آبَائِهِمْ! فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مِنْ آبَائِهِمُ الْمُشْرِكِينَ؟ فَقَالَ لَا، مِنْ آبَائِهِمُ الْمُؤْمِنِينَ

لَا يُعَلِّمُونَهُمْ شَيْئاً مِنَ الْفَرَائِضِ وَإِذَا تَعَلَّمُوا أَوْلَادَهُمْ مَعَهُمْ وَرَضُوا عَنْهُمْ بَعْرَضِ
يَسِيرٍ مِنَ الدُّنْيَا فَإِنَّا مِنْهُمْ بَرِيءٌ وَهُمْ مِنِّي بُرَاءٌ» (نوری، ۱۴۰۸: ۲/ ۶۲۵)

در خصوص اهمیت تربیت فرزند پیامبر اکرم ﷺ فرمودند: نظر فرمودند به بعضی از کودکان سپس فرمودند: وای بر فرزندان آخرالزمان از پدران ایشان! عرض کردند یا رسول الله، از پدران ایشان که مشرکان باشند فرموده نه بلکه از پدران ایشان که مؤمنان باشند که تعلیم نکنند ایشان را چیزی از واجبات و چون فرزندان خواهند که یاد گیرند منع کنند پدران ایشان آن را و راضی باشند از ایشان به اندک چیزی از دنیا پس من از ایشان بیزارم و ایشان از من بیزارند.

ولی چنین ویژگی‌های رفتاری و نگرش در خانواده‌های غیر اسلامی وجود ندارد و بعضاً فقط تولیدمثل و یا فقط ارضای شهوات جنسی مورد هدف آن‌هاست و خود را در برابر تربیت صحیح دینی فرزندانشان مسئول نمی‌دانند، در خانواده صالح والدین حقوق فرزندان را به خوبی شناخت دارند و به درستی و به موقع عمل می‌کنند، از جمله عمل کردن به این روایات: پیامبر اکرم ﷺ از حقوق فرزند بر پدرش این سه چیز است، یک این که نام نیکو برای او انتخاب کند، دوم به او سواد بیاموزد، سوم هرگاه به سن بلوغ رسید او را همسر دهد. (طبرسی، بی تا: ۱/ ۴۷۴)

۹.۴. صله رحم

یکی از ویژگی‌های مهم رفتاری خانواده صالح، صله رحم است که در آیات و روایات بسیار مورد تأکید و توجه قرار داده است و آن را مهم‌ترین عامل جهت استحکام روابط خانوادگی و تحکیم پیوندهای خویشاوندی می‌داند و در برخی از آیات، در ردیف پرستش و عبودیت خداوند متعال ذکر شده است. «وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسْأَلُونَ بِهِ وَالأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيباً» (نساء: ۱) بترسید از آن خدایی که به

نام او از یکدیگر درخواست می‌کنید و درباره ارحام کوتاهی نکنید، همانا خداوند مراقب شماست.

پیامبر اکرم ﷺ در اهمیت و جایگاه صلہ رحم فرمودند: به آنان که حاضرند و آنان که غایب هستند و آنان که از صلب‌های مردان و رحم‌های زنان تا روز قیامت به دنیا می‌آیند سفارش می‌کنم که صلہ رحم نمایند، گرچه مستلزم پیمودن یک سال راه باشد، زیرا صلہ رحم از مسائل مهم دین است. (مجلسی، ۱۴۰۳: ۱۴/۷۴)

۴. ۱۰. ازدواج به سبک خانواده صالح، عامل آرامش

قرآن کریم یکی از آثار و فواید ازدواج را رسیدن به آرامش روحی، روانی می‌داند، و با صراحت بیان فرموده است: «خلق لکم من أنفسکم ازواجاً لستکنوا الیها و جعل بینکم مودة و رحمة» (روم: ۲۱)

از آیه شریفه برداشت می‌شود که خلقت زن و مرد با هم متفاوت است و زن و مرد هر دو در کنار هم مکمل همدیگر خواهند بود، بنابراین با ازدواج هر دو تا حدودی به یک آرامش روحی خواهند رسید اما اینکه چرا همگان به آرامش کامل نمی‌رسند سرّ آن رعایت همین مواردی است که خانواده صالح را از غیر آن متمایز می‌نماید چرا که در خانواده صالح، هر یک از زوجین با رفتار درست و مناسب و برگرفته از تعالیم اسلامی سعی می‌کند موجب استحکام کانون گرم خانواده و آرامش اعضای آن باشد.

ذیل آیه ۱۲ سوره روم، در تفسیر ثعلبی آمده است مردی خدمت پیامبر اکرم ﷺ آمد و گفت: ای پیامبر خدا از کاری در شگفتم و به راستی هم که شگفت آور است، مردی با زنی ازدواج می‌کند که هرگز، نه او آن زن را دیده و نه آن زن، او را اما همین‌که ازدواج صورت می‌گیرد و مرد، وارد بر زن می‌شود، با یکدیگر همدم می‌شوند و هیچ چیز برای آن دو، دوست‌داشتنی‌تر از چیز دیگری نیست.

پیامبر اکرم ﷺ فرمودند: خداوند متعال، میان شما مهر و دوستی قرارداد. (ثعلبی، بی تا: ۷/ ۲۹۹)

بنابراین مهم‌ترین عاملی که با ازدواج، فرد مؤمن مجرد به آرامش روحی، روانی می‌رسد، از جهت حفظ ایمان و رعایت دستورات دینی اسلامی است، لذا پیامبر اکرم ﷺ فرمودند: هر که ازدواج کند، نصف ایمان را به دست آورده است و در نیمه دیگر آن باید تقوای الهی را در پیش گیرد. (کلینی، ۱۳۶۵: ۵/ ۳۲۹)

از این رو یکی از اهداف مهم ازدواج، رسیدن به آرامش است و زوجین و حتی فرزندان، با ویژگی‌های رفتاری مناسب که از مبانی دینی آموخته‌اند، لازم است به این آرامش روحی، روانی برسند.

نتیجه:

خانواده، مهم‌ترین بنای اجتماعی است که زن و شوهر آن را تشکیل می‌دهند. بر اساس پژوهش انجام‌شده ویژگی‌های رفتاری در خانواده صالح، این نتیجه به دست می‌آید که خانواده‌ای که با معیارهای اسلامی انطباق دارد، خانواده صالح و کارآمد است. ملاک انتخاب برای داشتن خانواده کارآمد و صالح، برخورداری از ویژگی‌ها و ارزش‌های اسلامی است که در این پژوهش بدان اشاره شده است. رعایت و احترام متقابل، خوش‌رویی با همدیگر، مدارا و رعایت حقوق یکدیگر، تربیت فرزند از ویژگی‌های مهم رفتاری مشترک بین زوجین در خانواده صالح است، صله‌رحم که در آیات و روایات بسیار مورد تأکید و توجه قرار داده است. خانواده صالح در زندگی دارای سبک و شیوه‌های خاص و متمایز از دیگران است. زوجین در چنین خانواده‌ها، برگرفته از سبک و روش مبانی اسلامی می‌باشد که سیره پیامبر اکرم ﷺ و امامان معصوم علیهم‌السلام به دور از تجملات و بر اساس تقوا و عمل صالح پایه‌گذاری شده است.

منابع و مأخذ:

قرآن کریم

- ابراهیم، مصطفی و دیگران (۱۳۷۷)، معجم الوسیط، قم: موسسه الصادق علیه السلام للطباعة والنشر.
- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۴۰۴)، تحف العقول عن آل الرسول صلی الله علیه و آله، محقق: علی اکبر غفاری، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- احمدی میانجی، علی (۱۴۲۶)، مکاتیب الأئمة علیهم السلام، محقق و مصحح: مجتبی فرجی، قم: دار الحدیث.
- دیلمی، حسن بن محمد (۱۳۷۷) ارشاد القلوب، ترجمه سید عبدالحسین رضایی، تهران: اسلامیه.
- ساروخانی، باقر (۱۳۸۰)، دائرة المعارف علوم اجتماعی، تهران: کیهان.
- شریف، علی (۱۳۸۶)، حقوق خانواده، زنجان: دانش زنجان.
- الشعیری السبزواری، محمدبن محمد (۱۴۱۴) جامع الاخبار، تحقیق: موسسه آل البيت علیهم السلام.
- صدوق، محمدبن علی بن بابویه (۱۴۱۳ ق) من لایحضره الفقیه، تحقیق علی اکبر غفاری، قم: جامعه مدرسین.
- طبرسی، فضل بن حسن (بی تا)، مجمع البیان، تحقیق رسولی محلاتی، بیروت: داراحیاء التراث العربی.
- طبرسی، رضی الدین (۱۳۷۷)، مکارم الأخلاق، بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷)، لغتنامه، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- قنادان، منصور (۱۳۷۵)، جامعه شناسی مفاهیم کلیدی، تهران: آوای نور.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۷۹) اصول کافی، تهران: دفتر مطالعات و تاریخ و معارف اسلامی.

- کلینی، محمد بن یعقوب الرازی (۱۴۰۱)، تحقیق: علی اکبر غفاری، بیروت: دار صعب و دارالتعارف.
- گیلانی، عبدالرزاق (۱۳۸۹)، مصباح الشریعة، ناشر پیام حق.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳)، بحار الانوار، بیروت: دارالاضواء.
- محمدی ری شهری، محمد (۱۳۸۶)، میزان الحکمه، قم: سازمان چاپ و نشر دار الحدیث.
- محمدی ری شهری، محمد (۱۳۹۰)، دانشنامه قرآن و حدیث، قم: انتشارات دار الحدیث.
- نجاریان، فرزانه (۱۳۷۵)، عوامل مؤثر در کارایی خانواده، دانشگاه آزاد اسلامی (پایان نامه کارشناسی ارشد).
- نراقی، محمد مهدی (بی تا)، جامع السعادت، بیروت: ناشر مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
- نوری، میرزا حسین محدث (۱۴۰۸)، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، بیروت: مؤسسه آل البيت لإحياء التراث.

